

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT PORTFELINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Djurayeva Dildora Buriyevna

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi MBA Banking magistr tinglovchisi

Annotatsiya: *Maqolaning asosiy g'oyasi tijorat banklari tomonidan o'z mijozlari, jismoniy va yuridik shaxslarga ajratiladigan kredit, qarz xatarlarini tan olish, kamaytirish, oldini olish va yaxshilashdir. Banklar oldida turgan xatarlarning ko'p turlari mavjud va ulardan eng keng tarqalgani kredit xavfidir. Tijorat banklari o'z mijozlarining moliyaviy ahvolini jamiyatdagi o'rnini tahlil qilish orqali o'rganadilar, ammo baribir kutilgan va kutilmaganda mijozlarining moliyaviy ahvoli qiyinlashadi, hatto og'irlashadi. Maqolada bank mijozlarining moliyaviy holatini prognozlash, baholash va yaqindan ishlash, ularning kreditlarini to'lash yo'llarini topish haqida so'z boradi. Ushbu usullardan biri o'z mijozlariga kredit berishdan oldin tadbirkorlik va biznes asoslarini va uni amalda qo'llashni o'rgatishdir.*

Kalit so'zlar: *bank tizimi, tijorat banklari, risklarni boshqarish, hisoblash modellari va usullari, biznesni rivojlantirish, biznes va tadbirkorlik, jismoniy shaxslarga beriladigan kreditlar, kreditlar, lizing, moliyalashtirish, konsalting, ta'lim, banklarning jamiyat oldidagi ijtimoiy javobgarligi.*

Jahon hamjamiyati o'n yildan ortiq vaqt davomida Global moliyaviy-iqtisodiy inqirozni boshdan kechirgan bo'lsada, Koronakrisis bilan bog'liq inqirozlar hali ham davom etmoqda va ko'plab mamlakatlarda hali ham uning ta'sirini boshdan kechirmoqda. Biz hammamiz makroiqtisodiy inqiroz va odamlar duch kelayotgan moliyaviy qiyinchiliklarga guvoh bo'lmoqdamiz. Kam ta'minlangan mamlakatlarda, xususan, ularning turmush sharoiti yomonlashdi, ishsizlik oshdi, odamlar daromadsiz qoldi va ularning kelajagi qanday bo'lishi hozircha noma'lum. Biznesning yangi turlari paydo bo'ldi, ba'zi biznes turlari hatto umuman kerak emas edi va ushbu biznes bilan shug'ullanuvchilarning ahvoli sezilarli darajada yomonlashdi. Ushbu inqiroz paytida ba'zi odamlar o'z daromadlarini olishgan bo'lsa, ba'zilari bankrotlik etishmovchiligiga duch kelishdi.

Turli mamlakatlarda tartibga soluvchilar tijorat banklariga o'z mijozlari uchun kredit ta'tillarini berishdi, ularga ajratilgan kreditlar muammoga aylanmasligi uchun vaqt berishdi. Ammo, ba'zi mijozlar qarz to'lash uzoq uzaytirish uchun so'radi bor-da, ba'zi agar mablag' ular bor bo'lsa ham, qaytarish uchun rad qilgan holatlar bor edi. Kredit berishdan oldin tadbirkorlar va jismoniy shaxslar uchun skorlama tizimi, mikro, kichik va o'rta biznes va xususiy tadbirkorlik yirik korxonalariga qaraganda zaifroq, ular biznes yuritishda moliyaviy bilimlari cheklangan, moliyaviy resurslar, xodimlarning etishmasligi va soliq va soliq maslahatlariga ehtiyoj borligini ko'rishimiz mumkin.

Ko'plab o'zbek olimlarining maqolalarini o'rganishda asosiy e'tibor xorijiy amaliyotga asoslangan huquqiy bazani yangilash, davlat tomonidan imtiyozlar, imtiyozlar va preferensiyalar, ayrim tuman va chekka shaharlardagi banklarning kredit berish qobiliyati, bank hisobvaraqlarini ochish bilan bog'liq muammolar, biznesni ro'yxatdan o'tkazish, garov

ta'minotining yo'qligi. Tijorat banklarining muammoli kreditlari ulushi ortib bormoqda. Shu munosabat bilan regulyator banklar NPL (ishlamaydigan kreditlar) ulushining o'sish sur'atlarini cheklashlari va nazorat qilishlari kerakligini ogohlantiradi.

Nazariy bilimlarga asoslanib, amalda tijorat banklari tadbirkorlikni rivojlantirish, qashshoqlikni kamaytirish va aholi turmush sifatini yaxshilashga qaratilgan "uyma-uy" kreditlari, moliyalashtirilgan loyihalarni taqdim etdi. Bir tomondan, aholining tijorat banklari kreditlariga bo'lgan talabi qondirilsa, ikkinchi tomondan, kredit mezonlari asosida ajratilgan kreditlar xavfi yuqori bo'lib, muammoli kreditlar toifasiga kiradi. Mavjud korxonalar o'nlab yillar davomida faoliyat yuritgan bo'lsada, o'sish sur'atlari sust va ular qarz botqog'iga olib kelishi mumkin bo'lgan banklardan kreditlarini to'lay olmasliklarini tushunishlari kerak.

Ko'pgina mamlakatlar singari, O'zbekiston ham ayollarning tadbirkorlik salohiyatiga ishonch bildirmaydi, ularning tadbirkorlik tendentsiyalarining o'sishiga unchalik ahamiyat bermaydi va gender to'siqlari ularni yirik biznesga kirish uchun kam sonli ayollarga aylantiradi. Mikro, kichik va o'rta biznes sub'ektlari tijorat banklari tomonidan asosan qisqa muddatli moliyalashtirish yoki kreditlash amaliyotidan keng foydalanadilar, banklar o'zlarining tahlillaridan venchur va boshlang'ich biznesni moliyalashtirishni yuqori xavfli amaliyot deb bilishadi. Milliy darajada aksariyat bank bo'lmagan moliya institutlari o'zlarining moliyaviy vositalaridan foydalanmaydilar, chunki korxonalarni moliyalashtirish va kreditlash bo'yicha foiz stavkalari xorijiy tajribadan ancha yuqori.

Boshqa mamlakatlarda ishlagan va o'z biznesini boshlash niyatida bo'lgan vatandoshlarimiz bilim va mablag' etishmasligi sababli bank va soliq mutaxassislariga murojaat qilishadi, ular mamlakatda o'rganilgan biznesni davom ettirish yoki qo'llashga sarmoya kiritsalar ham, biznesni boshlashni istamaslik.

Banklar, o'z navbatida, o'z xatarlarini himoya qilishni, ularni kamaytirishni ko'rib chiqadilar va Markov zanjiri effektini olish, ya'ni o'zaro bog'liq xatarlarning paydo bo'lishi natijasida xavfli loyihalarni moliyalashtirmaslikning to'g'ri yo'li ekanligini bilishadi.

Tijorat banklari NPV, IRR va PP ko'rsatkichlarini o'tgan ko'rsatkichlar bo'yicha tahlil qilish orqali mijozning kreditga layoqatligini prognoz qiladilar. Bank mijozni boy-bank boy, tijorat banklari o'z xodimlari uchun biznes yoki tadbirkorlik bilan shug'ullanish bo'yicha treninglar tashkil qilishlari yoki tayyor outsorsing xizmatidan foydalangan holda mijozlarni o'qitishlari kerak bo'ladi. Banklar bank sektoridan mustaqil kuzatuvchilarni va tadbirkorlarni direktorlar Kengashiga tanlab olishlari va banklarning asosiy mas'uliyati sifatida tadbirkorlik va biznesni rivojlantirishga ko'maklashishlari kerak. Davlat tomonidan tadbirkorlikni rivojlantirish jamg'armasidan beriladigan kreditlar imtiyozli, uzoq muddatli, venchur va boshlang'ich kreditlar bo'lib, ularni bank kredit portfelidagi muammoli aktivlar toifasiga kiritmaslik va ularni davlat tomonidan qoplash tavsiya etiladi.

Davlat statistikasi bankrotlik va defolt holatida bo'lgan korxonalar ro'yxatini yuritishi kerak. Chunki bugungi kunda biznes va tadbirkorlar dunyosida bank aktivlarini muammoli aktivlarga aylantirgan odamlar ro'yxatini yuritish maqsadga muvofiqdir. Kollektor faoliyatiga ruxsat berilishi kerak. Banklardagi raqobatbardosh moliya institutlari sonini ko'paytirish, bugungi kunda moliyaviy xizmatlar ko'rsatadigan bankdan tashqari muassasalar soni cheklangan, ularga regulyator tomonidan ruxsat berilishi kerak.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganidek, «muammoli kreditlarni qaytarish banklarning imkoniyatlarini yanada kengaytirishini, ularni undirish bo'yicha banklar, qarzдор korxonalar, kompaniya va uyushmalar, hududlar rahbarlari birgalikda ish olib borishi zarurligi lozim».

Kredit portfeli sifati va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatini yaxshilash, kreditlash hajmlari o'sishining mo'tadil darajasiga amal qilish, muvozanatlashgan makroiqtisodiy siyosat yuritish, korporativ boshqaruvni takomillashtirish va xalqaro miqyosda amaliy tajribaga ega bo'lgan menejrlarni jalb qilish, moliyaviy tavakkalchiliklarni baholash uchun texnologik yechimlarni tatbiq etish orqali bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilab berilgan.

Turli ilmiy manbalarda "tijorat banklari kredit portfeli" tushunchasi bank tizimi faoliyati bilan bog'liq munosabatlarni anglatadigan asosiy tushunchalardan biriga aylanib qoldi. Uning tez orada ommalashib ketishiga sabab shundaki, "kredit portfeli" tijorat banklarining kredit bilan bog'liq butun faoliyatida hal qiluvchi o'rin tutadi. "Kredit portfeli" tijorat banklarining kredit berish imkoniyatlarini ko'rsatadigan omillardandir.

Shu bois, tijorat banklarida kredit portfelini samarali boshqarish muhim vazifalardan biridir. Bank kredit portfelini boshqarish tizimi faoliyatining zamirida to'rt asosiy tamoyil turadi:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining «Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflash va aktivlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish hamda ulardan foydalanish tartibi to'g'risida» gi talablari doirasida bank kreditlari asosiy mezonlar bo'yicha muntazam ravishda baholanadi;

Ikkinchidan, bank tomonidan ajratilayotgan kreditlarning ta'minlanishi ustidan nazoratni amalga oshirish. Bunda shuni hisobga olish zarurki, ta'minot kredit berilayotganda uni so'ndirishning bosh manbai hisoblanmaydi. Bank ta'minotdan kredit so'ndirilmasligi risklarini kamaytirish maqsadida foydalanadi, xolos.

Uchinchidan, kredit monitoringini amalga oshirish. Kredit portfeli monitoringi quyidagilarni nazarda tutadi:

- a) kreditni monitoring qilish;
- b) kredit portfelini monitoring qilish.

Hozirgi paytda iqtisodiyotni rivojlantirishga yo'naltirilayotgan bank kreditlar hajmi oshishi, bank kreditlaridan foydalanayotgan turli mulkchilik va xo'jalik yuritish shaklidagi mijozlar miqdori ko'payishi va banklar tomonidan berilayotgan kreditlarni oqilona joylashtirish va ular samaradorligini oshirish, berilgan kreditlar hamda ular bo'yicha hisoblangan foizlarni o'z vaqtida undirib olishni ta'minlash banklar kredit portfeli ustidan doimiy monitoring olib borishni talab etmoqda.

To'rtinchidan, kredit portfelini auditdan o'tkazish va kredit risklarini boshqarish. Kredit portfeli ichki va tashqi auditorlar tomonidan audit tekshiruvidan o'tkaziladi.

O'qitilgan, ishbilarmon shaxslarni Klaster va segmentlarga bo'lish, banklar hali ham mintaqalarda tadbirkorlikni rag'batlantirmoqda, ammo bu etarli emas. Shu bilan birga, moliyaviy savodxonlikka odamlarga daromadli sohalarda, shu jumladan bank depozitlarida

daromadlarini qanday oshirishni, ular va ularning oilalari o'z bizneslarini qanday boshlashlari, bilganlari bilan shug'ullanishlari va davlat va korporativ qimmatli qog'ozlardan daromad olishlarini o'rgatish orqali erishish mumkin. va valyuta savdosi.

- Ijtimoiy mas'uliyat sifatida banklar o'z mablag'lari hisobidan biznes sohasi uchun mutaxassislar tayyorlashlari kerak. Tijorat banklarining biznes va tadbirkorlik sohasidagi mutaxassislarini qayta tayyorlash va o'z mijozlari va mijoz bo'lmagan shaxslarga biznes va tadbirkorlik sohasidagi keng ko'lamli loyihalarni ilgari surish;

- Mijozlarni bilim va hayotiy tajribaga asoslangan ota-onalar biznesini yoki tadbirkorligini davom ettirishga undash;

- Bilim olish, o'qish va kasbni yanada takomillashtirish uchun motivatsiya;

- Biznes yoki tadbirkorlikni boshqarish, moliyaviy menejment tizimi, xatarlarni baholash va boshqarish, korxonalar balansi va buxgalteriya hisobi asoslarini takomillashtirish, milliy va xorijiy shartnomalar bilan ishlashga o'rgatish;

- Bank mijozlariga ota-ona biznesini qanday davom ettirish mumkinligi, oilaviy biznesni keyingi avlodga qanday o'tkazish va qachon, o'z biznesini davom ettirish qanchalik oson bo'lishi, kelajakdagi tadbirkorlarga qanday to'lash haqida fikr berish. o'z ishi, maslahat va yo'l-yo'riq, ustoz, muvaffaqiyatli B2B-ni ishga tushiring, biznes muzokaralari sirlari va ularni amalda qo'llash;

- Tayyor biznes va tadbirkorlik sub'ektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish, manfaatdor tomonlar bilan aloqa o'rnatish, biznes va tadbirkorlik sohasidagi bozor sharoitlarini o'rganish va tadqiq etish;

- Bozorni tahlil qilish turlarini o'rgatish, tahlil asosida biznes-reja tuzish, biznes-rejani yozishning ahamiyati va aniqligi to'g'risida tushuncha berish;

- Biznes va tadbirkorlik uchun nom (biznes nomi) yaratish va tanlashning ahamiyati, tadbirkorlik va biznes hayoti tushunchasi, yo'qotishlarni bartaraf etish yoki biznes barqarorligiga erishish tamoyillari" g'alaba qozonish " va brend yaratish;

- Soliqlar va soliq masalalari, byudjet daromadlari, imtiyozlar va preferensiyalar, subsidiyalari va grantlar kabi imtiyozlarni amalda qo'llash usullari;

- O'z mablag'lari va bank kreditlari hisobidan tanlangan biznesni moliyalashtirishda aylanma mablag'lar va asosiy vositalar, akkreditivlar, lizing, loyihalarni moliyalashtirish, qimmatli qog'ozlar, sheriklik, klasterlar, segmentlar va birlashmalarni sotib olish kabi moliyalashtirish usullari to'g'risida batafsil ma'lumot almashish;

- Qiyin vaziyatlarda yechim topish, stressning oldini olish, o'ziga ishonch kabi hissiy tuyg'ularni berish;

- Raqobat va raqiblar, sheriklik va ishonchga asoslangan biznesni rivojlantirish; ular eksport salohiyatini kengaytirish, banklar orqali valyuta operatsiyalarini kengaytirish yo'llarini o'rganadilar. U oilaviy biznesni boshlash, biznesni keyingi avlodga o'tkazish va o'tkazish, tadbirkorlik asoslari va amaliy tushunchalarni o'rgatish yoki biznesni yopish kabi muhim jarayonlarga qaratilgan. Banklar tomonidan tanlangan va tasdiqlangan nomzodlar tadbirkorlarga loyiha tashabbuskori sifatida, tadbirkorlik faoliyati asoslaridan tortib, foyda (foyda) ga va ehtimol katta biznes toifasiga kirgunga qadar bosqichma-bosqich yordam beradi.

Biz tanlagan maqola kredit skoringi, sukut bo'yicha yo'qotish, ehtimollik defolti va sukut bo'yicha ta'sir qilish kabi minimal yo'qotishlar bilan kreditlash yoki moliyalashtirish shartnomalariga qaratilgan. U kelishuv yoki uning mijozlarining moliyaviy qiyinchiliklari tufayli kelajakda bankka etkazilgan zararni hisoblash usullari bilan hisoblanadi. Tijorat banklariga tadbirkorlar yoki biznes egalari va xodimlarini o'qitish va tashkil etishni taklif qiladigan barcha narsalarga qo'shimcha ravishda, natijada ularning bilimlarini oshirish orqali ularga to'g'ri yo'lni ko'rsatish orqali ularning xatarlarini kamaytirish, banklarning xavfi sezilarli darajada kamayadi va banklar o'z mijozlariga nisbatan ko'proq fikrlashadi, tadbirkorlik moddiy va ma'naviy jihatdan har tomonlama rag'batlantiring. Banklarda nafaqat bank biznesiga, balki mavjud biznes tizimining boshqa sohalariga ham kirib boradigan mutaxassislar bo'ladi.

Bizning maqolamizda banklar va direktorlar Kengashi, aktsiyadorlar va manfaatdor tomonlar uchun ijtimoiy mas'uliyat haqida tushuncha yaratish uchun taqdim etilgan g'oyalardan. Xatarlarni boshqarish ko'plab korporativ strategiyalarning asosidir. Yillar davomida to'plangan obro' - e'tibor korrupsiya mojarolari yoki ekologik ofatlar kabi hodisalarda bir necha soat ichida yo'q qilinishi mumkin. To'g'ri xulq-atvor korporativ madaniyatini yaratish orqali xatarlarni kamaytirish mumkin. Bunday harakatlar natijasida banklar o'z obro'sini, mijozlarini yanada oshiradi va o'zlarini xavf-xatarlardan himoya qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Коваленко Сергей Борисович, Швейкин Игорь Евгеньевич Кредитный портфель банка и его роль в предотвращении кредитного риска // Промышленность: экономика, управление, технологии. 2019. №1 (75). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n7kreditnyu-portfel-banka-i-ego-rol-v-predotvraschenii-kreditnogo-riska>.

2. Омонов А.А., Коралиев т.М "Пул ва банклар" Дарслик. Т.: "ИКТИСОД-МОЛИЯ", 2019 й. - 461 б.

3. Маликова Дилрабо Муминовна, Бурханов Искандар Шухратович КРЕДИТНЫЙ ПОРТФЕЛЬ БАНКОВ И МЕТОДЫ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМ // ЖВМ. 2023. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kreditnyu-portfel-bankov-i-metody-effektivnogo-upravleniya-im>.

4. Бектемиров Абдумалик, Маликова Дилрабо Муминовна, Каримов Мардон Акрам Угли ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА МУАММОЛИ КРЕДИТЛАРНИ БОШКАРИШ АМАЛИЁТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //

ЖВМ. 2023. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/artide/n/tizhorat-banklarida-muammoli-kreditlarni-bosh-arish-amaliyotini-takomillashtirish>.

5. Бектемиров Абдумалик, Маликова Дилрабо Муминовна, НорНаЗаров Умид Наржигитович БАНК КРЕДИТ ПОРТФЕЛИ ВА УНИ САМАРАЛИ БОШКАРИШ ЙУЛЛАРИ // ЖВМ. 2023. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n7bank-kredit-portfeli-va-uni-samarali-bosh-arish-y-llari>.